

A MÁLTAI SOROZATGYILKOS

Hemzsegnek az angol reneszánsz színpadán a mindenfajta gonosztevők, gyilkosok, bajkeverők. Érthető, hogy egy cselszövő, véres korszak drámáiban is uralkodó elem a fondorlat, vér és halál. De annyi nagy formátumú gyilkos és intrikus közül is kimagaslik ravaszságával, kegyetlenségével és komplex lelkiségével Marlowe tragédiájának „hőse”, a máltai zsidó.

Felületes pillantásra bosszúdrámának tűnik a darab: Barabás, a dúsgazdag kalmár, véres bosszút áll Málta kormányzóján, aki – átlátszó rosszindulattal – kifosztotta vagyonából, aztán a fortélyos bosszú újabb gyilkosságok sorát indítja el, amelyek túlnőnek minden gáton, míg végül a bosszúálló belesik a maga állította kelepcebe, és életével fizet gaztetteiért. Általában így értelmezi a „szakma” ezt a művet, egyesek némi antiszemita árnyalatot is foldeznek benne... Érdekes, hogy egy mai *zsidó* értékelője, Elazar Larry Freifeld, a modern cionizmus előfutárát ünnepli Barabásban: bukását az okozza, hogy szembeszállt korának szellemével.

Nem szükséges a dráma szövegéből kilépve, spekulációkba bocsátkoznunk Barabás rémtetteinek reális értékeléséhez: ő maga adja kezünkbe ehhez a kulcsot. Mikor a frissen vásárolt török rabszolgában megéri ifjabb lelki rokonát, hogy megnyerje cinkosának, őszintén feltárja magát előtte. Így tudjuk meg mindazt, amit egyáltalán tudunk múltjáról, előéletéről. Ezt a múltat kezdettől a pusztítás alig titkolt szándéka árnyékolta be. Fiatalon orvostudományt tanult és gyakorolt Itáliában, ahol tudatosan sorra föld alá juttatta betegeit. Azután mint hadimérnök irtott gépeivel válogatás nélkül „ellent és barátot”. Végül mint uzsorás üzte örületbe vagy halálba áldozatait, szaporította a börtönlakókat és az árvákat. Most tisztos polgárként éjjel kijár „falak tövéen nyöszörgő betegeket” ölni és megmérgezni egy-egy kutat.

Mindez nem is a prologusban jelzett machiavellistára: sokkal inkább pszichopátára vall, olyasfélére, mint napjaink amerikai sorozatgyilkosai, azaz a szembeötlő különbséggel, hogy míg a „serial killer” – Robert Ressler FBI ügynök szakértői pontosítása szerint – ha különböző helyeken és körülmények között is, de mindig ugyanazon a módon öli – rendszerint azo-

nos típusú – áldozatait, addig Barabás a legkülönbözőbb módszereket alkalmazza a legkülönbözőbb áldozatokkal szemben, és különféle indítékok váltakoznak és kereszteződnek morbid „kedvtelésében”. Mint a tragédia kibontakozását elindító bosszú, amely ellensége fiának megöletése után meglepő módon átfordul saját lányára, bosszújának eszközére, akit úgy szeret, „mint Agamemnón Iphigeneiát”, amikor az elszörnyedve ennyi vérontástól, immár saját elhatározásából valóban apáca lesz, és gyónásával leleplezheti mesterkedéseit. Személyes érdeke, titkainak biztonságos megőrzése, de vagyonának fondorlatos gyarapítása is sarkallja a sorozatgyilkosságot messze meghaladó, többszörös tömeggyilkosságra, amely végül is vesztét okozza.

Más valami is élesen megkülönbözteti Barabást a sorozatgyilkosnak a hírhedt londoni „hasfelmetszővel” induló modern típusától. A 16. századi máltai zsidó ritkán hajtja végre a maga kezével rémtetteit: a pénz hatalmát, a mérge erejét használja erre, cinkost keres hozzá, e célból vásárol török rabszolgát. Talán említett éjszakai kalandozásait és Bernardino barát megfojtását nem számítva, soha nincs is jelen áldozatainak kiszenvetésénél. Nem a romlás, a (rendszerint gyötrelmes) halál látványában, hanem *tudatában* érzi kiteljesedni hatalmát, erejét, fölényét a másikkal szemben: ravaszságának, eszének diadalát élvezi ebben, intellektualizálja a sorozatgyilkos sajátos érzéki gyönyörét.

Monumentális, komplex gonosztevőt alkotott Marlowe ebben a máltai zsidóban; nyilván nem kutatja modern író módjára gyermekkori élményekben, régi traumákban lelki elferdülésének okait, de biztos érzéssel, mesteri módon jeleníti meg a pszichopata gyilkolási kényszer elhatalmasodásának belső mechanizmusát anti-hőséiben. Zsidó voltának nem sok köze van ehhez, azon túl, hogy a zsidósága miatt elszenvedett sérelem megbosszulásának vágya is erősíti eredendő indulatait. Elhatárolja magát a keresztényektől, mert a törvény és a társadalmi légkör is elhatárolja tőlük, valamelyest le is nézi őket, de nem annyira a zsidóságot: önmagát tartja többre náluk, sors társainál is, mindenkinél: ő „jobb sorsra született, és jobb anyagból, mint az átlagember”. Semmi jelét nem látjuk annak, hogy az Ábrahámnak tett „ígéretnek” beváltásán túl egyéb is kötné vallásához, és tanúi vagyunk annak, hogy a közmondásos zsidó összetartás ellenére mily kevésbé érdekli máltai hittestvéreinek sorsa. Minden *más* élet értéktelen számára: bűntársait (saját lányát is!) éppúgy habozás és lelkipurdalás nélkül küldi halálba, mint azokat, akiktől valamiért tartania kell... vagy éppenséggel semleges, ártalmatlan személyeket.

Nem jellemző ez a zsidó emberre, de abban a zsidóellenes légkörben célszerű volt mindezeket a bűnöket zsidó nyakába varrni, akinek a szájával a szerző ráadásul el is mondhatott egyet-mást a kereszténységről, ami egyébként kockázatokkal járhatott volna, mert a hatalom fölöttébb szigorúan bánt el a vallás „gyalázóival”.

Mestermű *A máltai zsidó*: nagy formátumú, nagy akaratú, és saját kelepcejébe vesző gonosztevő tragédiája. Példája születésétől mindmáig eleven: közismerten erős hatással volt a kortárs Shakespeare-re *A velencei kalmár* Shylock zsidójának megformálásakor, és a 2002-es müncheni Biennalén bemutatták André Wernernek a Marlowe drámájából ihletődött kamaraoperáját. Elképzelhető, milyen lenyűgöző, nagyszerű előadást teremthetne a darabból mai színpadon egy igazi jó társulat, egy szuggesztív erejű, nagy színész és egy kiváló rendező.

*

A fordítás alapjául Marlowe összes műveinek 1973-as cambridge-i (The University Press) kiadásában megjelent, Peter Farey digitalizálásában az Interneten is közölt szövege szolgált.

Mint több Shakespeare-fordításomban, és az utóbbi évtizedekben mások is, az angol olvasó kiejtéséhez igazított olasz neveket átírtam mai felfogásunk szerint egyedül jogosult olasz alakjukba. Mathias: Mattia, Lodowixk: Lodovico, Jacomo: Giacomo, Barnardino: Bernardino, Katherine. Caterina; Ferneze nyilván az ismert Farnese név elírása; Machevill természetesen: Machiavelli, és Abigail: Abigél. A török vezér neve, akadémiai szabály szerint, a magyar kiejtésnek megfelelően: Szelim Kalimasz. A vagány Pilia Borza (olasz helyesírása: Pigliaborsa) „beszélő” nevét szokás szerint magyarítottam: Erszénylesi.

A színpadi utasításoknál szükséges betoldásokat szögletes zárójelek közé tettem.